

□ □ □ □ □ □
RECENZJE
□ □ □ □ □ □

**Rąkowski G., Walczak M., Smogorzewska M. 2010 –
Obszary Natura 2000 w Polsce.**

I. Obszary specjalnej ochrony ptaków –

Instytut Ochrony Środowiska, Warszawa, ss. 278.

[ISBN 978-83-60312-71-1]

Minęło już siedem lat od momentu, gdy zostały formalnie zatwierdzone pierwsze w Polsce obszary Natura 2000. Zapoczątkowało to wdrażanie w naszym kraju całkowicie nowej formy obszarowej ochrony przyrody – Europejskiej Sieci Ekologicznej Natura 2000, ustanowionej w celu ochrony tych gatunków zwierząt, roślin i grzybów oraz siedlisk przyrodniczych, których los (często ocalenie przed zniknięciem z powierzchni Ziemi) spoczywa w znacznej mierze lub całkowicie w rękach Europejczyków. Utworzenie tej sieci wynikało z umów akcesyjnych, które obowiązywały Polskę przystępującą do Unii Europejskiej. Dotychczasowe doświadczenia pokazały, że Natura 2000 jest bardzo dobrym narzędziem (o solidnych podstawach przyrodniczych, prawnych i organizacyjnych), pozwalającym efektywnie połączyć skuteczną ochronę przyrody z nowoczesnym planowaniem przestrzennym i rozwojem infrastrukturalnym. Jest takim narzędziem pod warunkiem, że decydenci chcą poznawać zasady funkcjonowania sieci Natura 2000 i przestrzegać obowiązujących w niej reguł. Niestety, w wielu środowiskach w naszym kraju pokutuje mit ukazujący sieć Natura 2000 jako hamulec rozwoju gospodarczego, skazujący szczególnie biedniejsze regiony na ekonomiczną wegetację. Przy okazji konfliktów wokół inwestycji w miejscach o wysokich walorach przyrodniczych wciąż słyszy się pytanie – co jest ważniejsze, żaba (motylek, mech) czy człowiek? Sytuację tę może zmienić odpowiednia promocja sieci Natura 2000. W tym celu niezbędne jest informowanie społeczeństwa i decydentów o celach ustanowienia sieci Natura 2000, zasadach jej funkcjonowania, korzyściach, jakie lokalne społeczności mogą czerpać z jej istnienia, oraz popularyzacja wiedzy na temat walorów zasobów przyrodniczych chronionych w obrębie obszarów tworzących tę sieć.

Celem recenzowanej książki jest ukazanie walorów ornitologicznych wszystkich obszarów specjalnej ochrony ptaków Natura 2000 (tzw. ptasich obszarów

Natura 2000). Opisano w niej 141 obszarów formalnie zatwierdzonych do 2010 roku i 3 obszary projektowane (które zostały zatwierdzone w 2011 roku, już po wydaniu książki). Stanowi ona pierwszy z cyklu trzech tomów dotyczących obszarów Natura 2000 w Polsce (pozostałe dwa tomy, aktualnie w przygotowaniu, będą opisywały obszary siedliskowe). Jej autorzy są pracownikami Instytutu Ochrony Środowiska w Warszawie.

Książka ta jest ładnie wydana, na dobrej jakości, kredowanym papierze, w formacie B5. Posiada twardą okładkę i jest solidnie zszyta. Druk jest drobny, ale czyta się go dobrze. Bogata dokumentacja fotograficzna i mapy są dobrej jakości. Cena książki jest dość wysoka (prawie 60 zł). Można ją otrzymać na zamówienie w Dziale Wydawnictw Instytutu Ochrony Środowiska. W tym miejscu wspomnę, że niemal jednocześnie z omawianą książką ukazały się dwie inne publikacje opisujące krajowe obszary ptasie Natura 2000 – „Ostoje ptaków w Polsce – wyniki inwentaryzacji. Część I” (Chmielewski i Stelmach 2009) oraz „Ostoje ptaków o znaczeniu międzynarodowym w Polsce” (Wilk i in. 2010). Ta druga poświęcona jest krajowym ostojom ptaków o znaczeniu międzynarodowym (*Important Bird Areas*, ostoje ptaków IBA). Przyjęto, że krajowa lista ostoi ptaków IBA stanowi materiał referencyjny do wyznaczania ptasich obszarów Natura 2000. W przypadku ustanowienia obszaru Natura 2000 na terenie ostoi IBA (większości krajowych ostoi IBA nadano status obszaru Natura 2000) granice ostoi IBA i obszaru Natura 2000 zwykle dokładnie się pokrywają. Z tego względu dokumentacja ornitologiczna dla ostoi IBA stanowi jednocześnie dokumentację dla obszaru Natura 2000. Obie te publikacje zostały przygotowane w ramach grantów i w związku z tym są bezpłatne. Pierwsza jest dostępna w formacie PDF na stronie Biura Urządzania Lasu i Geodezji Leśnej, a drugą można zamówić w Ogólnopolskim Towarzystwie Ochrony Ptaków (lub ściągnąć opisy poszczególnych ostoi w formacie PDF ze strony www.ostojeptakow.pl).

Wracając do recenzowanej publikacji – we wstępie do książki zamieszczono w pigułce najważniejsze informacje na temat historii, celów, założeń, podstaw prawnych i zagadnień organizacyjnych sieci Natura 2000 oraz oficjalnych źródeł informacji na temat poszczególnych obszarów Natura 2000 w Polsce. Dalej znajdują się minirozdziały poświęcone poszczególnym ostojom, zajmujące po 2–3 strony tekstu. Każdy z nich zawiera podstawowe dane na temat omawianego obszaru: datę jego utworzenia, powierzchnię oraz położenie geograficzne i administracyjne. Bardzo ciekawie opisano w nich geomorfologię i szatę roślinną tych obszarów. Wymieniono znajdujące się w ich obrębie inne formy obszarowej ochrony przyrody. Zasadniczą część minirozdziłów stanowią opisy walorów ornitologicznych ostoi. Podano w nich liczebności populacji (lęgowych, migrujących lub zimujących) występujących w obrębie ostoi gatunków ptaków wymienionych w Załączniku I Dyrektywy

Ptasiej oraz gatunków ptaków wędrownych, w tym gatunków z „Polskiej czerwonej księgi zwierząt”. W przypadku niektórych gatunków podano, jaki procent krajowej populacji lęgowej występuje na terenie danego obszaru. Dane liczbowe autorzy zaczerpnęli głównie ze Standardowych Formularzy Danych (*Standard Data Forms*, dalej przywoływanych jako SDF-y; każdy obszar Natura 2000 posiada taki formularz, stanowiący podstawę do jego zatwierdzenia i zawierający okresowo aktualizowane dane na temat zasobów przyrodniczych znajdujących się na jego terenie, form użytkowania przestrzeni itp.) lub z opracowania Wilka i in. (2010), a częściowo również z „Polskiej czerwonej księgi zwierząt” (Głowaciński 2001) i „Atlasu rozmieszczenia ptaków lęgowych Polski” (Sikora i in. 2007). Na ogół kompilowali oni dane z obu głównych źródeł, choć nie podali, według jakiego klucza to robili. Wydaje się, że dane dla gatunków ptaków kluczowych dla obszaru (gatunków zagrożonych, dla których przetrwanie obszar ma istotne znaczenie) czerpali przeważnie z opracowania Wilka i in. (2010), a dla pozostałych gatunków – z SDF-ów. W niektórych przypadkach kompilacja ta została przeprowadzona w sposób nieracjonalny (o czym piszę niżej). Opisy ostoi autorzy zilustrowali fotografiami – jedną krajo-brazową i jedną przedstawiającą któryś z gatunków ptaków występujących w obrębie obszaru. Zamieścili również mapy rastrowe, dobrze ukazujące położenie granic obszarów (niestety, mapy te mogą być trudne do odczytania dla osób o słabszym wzroku). Minirozdziały kończą się akapitem podsumowującym najważniejsze walory ornitologiczne ostoi.

Na początku czytałem książkę z dużą przyjemnością. Podobał mi się dobrze skomponowany tekst opisów kolejnych ostoi, ciekawe opisy i podawane w zwięzły sposób istotne informacje o walorach ornitologicznych. Jednak do czasu. Dość szybko natknąłem się na mniejsze lub większe błędy i niekonsekwencje w doborze i prezentacji danych o liczebności populacji kluczowych gatunków ptaków, które według mnie znacząco obniżają rangę dzieła (zniechęciły mnie one do zakupu książki do mojej prywatnej biblioteki).

Moim zdaniem niepotrzebne było automatyczne przenoszenie z SDF-ów informacji o występowaniu na terenie ostoi gatunków lęgowych, które od wielu lat się tam nie gnieźdzą. Przykładem jest podawanie błotniaka zbożowego *Circus cyaneus* i uszatki błotnej *Asio flammeus* jako lęgowych na terenie ostoi „Bagno Całowanie” i „Bagna Rozwarowskie”, na terenie których ptaki te aktualnie nie gnieźdzą się (Chmielewski i Stelmach 2009, Wilk i in. 2010). Być może autorom chodziło o scharakteryzowanie walorów ornitologicznych obszarów w długiej skali czasowej (opracowania zacytowanych autorów zawierają dane zebrane w ciągu ostatniej lub dwóch ostatnich dekad). Wiadomo, że niektóre ekosystemy podlegają długoletnim cyklicznym zmianom, oraz że gatunki, które z pewnych terenów wycofały się, mogą

tam powrócić. Możliwe, że uszatka błotna i błotniak zbożowy ponownie zagnieźdżą się na Bagnie Całowanie. Sądzę jednak, że jeśli już autorzy zdecydowali się podać tego typu dane, powinni zaznaczyć, że są to dane historyczne. Jednocześnie powinni uwypuklić dane o aktualnym występowaniu ptaków. Byłoby to rozwiązanie właściwe z punktu widzenia celu publikacji, jakim jest dostarczenie decydom aktualnych danych na temat walorów przyrodniczych ptasich obszarów Natura 2000.

Znacznie większym błędem, wynikającym z niekonsekwentnej kompilacji danych z różnych źródeł, jest podawanie zawartych w SDF-ach często nieaktualnych danych na temat liczebności populacji gatunków kluczowych dla obszaru Natura 2000, zamiast aktualnych danych z opracowania Wilka i in. (2010). Przykładem są dane zawarte w opisie ostoi „Dolina Dolnego Bugu” (str. 53). Autorzy podali, że na terenie tej ostoi występuje 100 samców derkacza *Crex crex*, 4–6 par lęgowych błotniaka stawowego *Circus aeruginosus* i 5–6 par orlika krzykliwego *Aquila pomarina* (dane z SDF-u), podczas gdy według aktualnych danych (Wilk i in. 2010) występuje tam 540–700 samców derkacza, 70–85 par błotniaka stawowego i 9–10 par orlika krzykliwego. W przypadku dwóch pierwszych gatunków liczebność populacji podana przez Wilka i in. (2010) jest kilka razy wyższa niż podaje SDF! Natomiast w opisie ostoi „Dolina Dolnej Narwi” (str. 55) autorzy dla tych samych gatunków zamieścili dane zaczerpnięte z pracy Wilka i in. (2010). Warto byłoby wyjaśnić, dlaczego w ten sposób dobrano dane.

W wielu miejscach z powodu pomyłki w zapisie znaku nierówności błędnie podano przedziały liczebności populacji kluczowych gatunków ptaków. Na przykład, w opisie ostoi „Delta Świny” (str. 49) czytelnik przeczyta, że w okresie wędrówki i zimą występuje tam ponad 1000 osobników bielaczka *Mergus albellus* (powinno być: do 1000 osobników) i ponad 12 000 osobników nurogęsia *Mergus merganser* (powinno być: do 12 000 osobników). Z kolei dla ostoi „Dolina Dolnej Skawy” (str. 62) autorzy podają ponad 280 par lęgowych ślepowrona *Nycticorax nycticorax* (powinno być: do 280 par). Podobne błędy pojawiają się w opisach również innych ostoi. Znalazłem też błędy w wyliczeniach, jaki procent populacji krajowych stanowią populacje występujące na terenie ostoi. Na przykład, na terenie ostoi „Beskid Niski” (str. 31) gnieździ się nie ponad 25% krajowej populacji orła przedniego *Aquila chrysaetos*, a niecałe 20% (6 par na terenie ostoi vs. 30–35 par podawanych dla Polski w „Polskiej czerwonej księdze zwierząt” – Głowaciński 2001, skąd autorzy mogli czerpać dane na temat liczebności krajowych populacji wymienionych w niej gatunków ptaków). To tyle wyliczenia błędów i niekonsekwencji prowadzących do błędów.

Zamiarem autorów było przygotowanie publikacji stanowiącej źródło cennych danych na temat walorów przyrodniczych ptasich ostoi Natura 2000 dla decydom z organów administracji państwowej i samorządów, osób zajmujących się ocenami

istotności oddziaływania przedsięwzięć na środowisko przyrodnicze i planistów. Istotnie, publikacja taka jest bardzo potrzebna. Aktualnie granice ptasich ostoi Natura 2000 i ostoi ptaków IBA całkowicie pokrywają się, stąd dobrym źródłem informacji dla obszarów Natura 2000 może być opracowanie dla ostoi IBA, takie jak Wilk i in. (2010), i odwrotnie. Jednak z czasem granice obu typów ostoi będą ewoluować, prawdopodobnie niezależnie od siebie. Już teraz można to zaobserwować. Przykładem jest włączenie w obręb ostoi ptaków IBA „Dolina Środkowej Wisły” (PL 083) Łąk Czarnowskich pod Modlinem. Dzięki temu ostoja zyskała jako gatunek kwalifikujący derkacza. Jednak za zmianą tą nie poszła odpowiednia korekta granic ptasiego obszaru Natura 2000 „Dolina Środkowej Wisły” (PLB 140004). Z biegiem czasu, pod wpływem aktualizacji ocen walorów przyrodniczych i innych czynników będą ewoluowały również granice ptasich obszarów Natura 2000. Dlatego potrzebna jest dobra publikacja opisująca ptasie obszary Natura 2000. Omawiana książka spełniłaby te warunki, gdyby nie błędy i niekonsekwencje w prezentacji danych liczbowych. Wielka szkoda! Mam nadzieję, że kolejne tomy, poświęcone obszarom siedliskowym, będą wolne od takich niedociągnięć.

Chmielewski S., Stelmach R. (red.) 2009 – Ostoje ptaków w Polsce – wyniki inwentaryzacji. Część I – Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.

Głowaciński Z. (red.) 2001 – Polska czerwona księga zwierząt. Kręgowce – PWRiL, Warszawa.

Sikora A., Rohde Z., Gromadzki M., Neubauer G., Chylarecki P. (red.) 2007 – Atlas rozmieszczenia ptaków lęgowych Polski 1985–2004 – Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.

Wilk T., Jujka M., Krogulec J., Chylarecki P. (red.) 2010 – Ostoje ptaków o znaczeniu międzynarodowym w Polsce – OTOP, Marki.

Piotr Matyjasiak